

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

Slov centrum
excelentnosti
SAV

© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

© prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Autor

prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Vedecký redaktor

prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.

Recenzenti

Mons. doc. ThDr. Marián Čižmár, PhD.

doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

Technická redakcia

Mgr. Juraj Molčányi

Publikácia je súčasťou riešenia výskumných úloh projektu CE SlovSlav –
Centra excelentnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV

Dejiny slovenskej slavistiky 19. – 20. storočia

Postavy slovenského národného obrodzenia (Anton Bernolák, Pavol Jozef Šafárik,
Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Pavol Dobšinský, Jonáš Záborský) + Ján Stanislav – ich
činnosť a dielo v európskom kontexte

ISBN 978-80-89489-13-8

EAN 9788089489138

Kňaz nie každodenný

Jonáš Záborský v službe Košickej diecézy

Peter Zubko

Bratislava 2013

Obsah

Úvod.....	7
I. Predžupčianske obdobie a vymenovanie do Župčian.....	13
Pred vysvätením za katolíckeho kňaza.....	13
Vnútorne obrátenie.....	16
Nemecký kaplán v Košiciach a slovenský redaktor vo Viedni.....	21
Farnosť Župčany v 19. storočí.....	32
Administrátor a farár v Župčanoch.....	34
II. Župčianske benefícium.....	45
Kostol v Župčanoch.....	45
Kostol v Malom Šariši.....	48
Drobná sakrálna architektúra.....	50
Cintoríny.....	51
Patronátne právo.....	54
Fara.....	54
Záhrada a hospodárske zázemie.....	61
Farské role.....	65
Príjmy farára.....	66
Fundácie.....	68
III. Pravoty.....	71
Tradícia župčianskych pravôt.....	71
Prvá sťažnosť.....	73
Druhá sťažnosť.....	76
Tretia sťažnosť.....	82
Štvrtá sťažnosť.....	83
Piata sťažnosť.....	85
Šiesta sťažnosť.....	95
Siedma sťažnosť.....	97
Spor s predchodcom Jozefom Dubovým.....	100
Iné spory.....	100
IV. Tíšina oltárov.....	103
Výsluhovanie sviatostí, pobožností a svätenín.....	104
Poriadok bohoslužieb.....	108

Rímske vplyvy	109
Farská kancelária.....	112
Cirkevné školy.....	114
Pastorácia vo farnosti Župčany	116
Mimoriadna udalosť	119
Nenápadné finále života	120
Záver	125
Chronológia.....	133
Terminologický slovník	140
Vybrané skratky a značky	143
Bibliografia	145
A. Archívne pramene.....	145
B. Tlačené pramene	145
C. Literatúra	147
D. Elektronická literatúra	152
Miestny register	153
Menný register	155
Summary	161
Резюме.....	162
Obrazová príloha.....	165

Úvod

Keď sa v utorok dopoludnia 25. januára 1876 košický biskup Ján Perger dozvedel o smrti kňaza Jonáša Záborského, prikázal tajomníkovi vziať do rúk brko, ten ho namočil do čierneho atramentu a na handrový papier zapísal nadiktovanú kondolenciu s dvoma výraznými črtami Záborského osobnosti, ktoré navzájom súvisia: „Bol to kňaz horlivý a nie každodennej hlbkej vzdelanosti.“¹ Záborský nebol človekom, ktorý by konal nerozvážne, ale práve naopak, vďaka nesmiernej inteligencii a vernosti svedomiu bol horlivým, pravdivým a spravodlivým mužom, navyše v Božích službách. Keď sa uzavrie beh ľudského života, vtedy možno objektívne povedať pravdu. Perger bol posledným ordinárom Jonáša Záborského, len o sedem rokov mladším, v podstate jeho rovesníkom. Dobre poznal Záborského kňazskú i literárnu činnosť v prospech Slovákov. Možno práve preto Záborský nikdy nedostal žiadny titul ani funkciu, nikdy mu nebolo ponúknuté nič lepšie od Župčian. O viacerých kňazoch nad ich hrobom odznelo, že boli horliví, o málokom z kňazov 19. storočia však biskup povedal slová uznania jeho erudície, navyše ich vyriekol Maďar o Slovákovi. Aby opäť neupadli do archívneho zabudnutia, zvolili sme ich pre názov tejto publikácie o kňazovi a spisovateľovi Jonášovi Záborskom, pretože vystihujú ovocie života a povolanie muža, ktorého význam prerástol chotár Župčian a Malého Šariša, Košickej diecézy i svoju dobu. Navyše biskupove slová evokujú prosbu z modlitby Otčenáša: „Chlieb náš každodenný daj nám dnes!“ (*Evanjelium podľa Matúša* 6,11). Záborský skutočne nebol samozrejším ani bežným zjavom. Bol darom, aký sa nájde len vzácné. Poznáme frázu, že (vraj) *mnohé nie je možné urobiť, lebo je taká doba*. Vždy je nejaká doba a splynúť s prúdom je najjednoduchšie. Záborský ukázal silu svojho charakteru tým, že sa v tomto prúde nestratil. A to ani dnes nie je každodennosť.

Prvý slovenský sociológ Ján Lajčiak (1875 – 1918) svojho času napísal pozoruhodnú všeobecnú úvahu o cirkvi na Slovensku. Tvrdil, že cirkev mala v dejinách mladej slovenskej spoločnosti nepopierateľné miesto, a to nielen v duchovnej správe, ale aj v kultúrnom a národnom živote. Vnútrocirkevný život nikdy nebol ideálny, pretože slovenské kňazstvo nestálo na vedeckej úrovni svojho povolania, malo rado funkcie a chýbala mu vnútorná disciplína. Oddelenie cirkvi od teológie bolo charakterizované rozvinutou vonkajšou obradovosťou a pompou. Tradičná mienka spoločnosti prehliadala kňazské nedostatky (morálne, intelektuálne, pastoračné). Teologická stagnácia ignorovala teologické smery a školy, lebo konzervatívnosťou sa nič nepokazilo. Ak

---

¹ Porov. Arcibiskupský archív v Košiciach (Archivum Archidioecesis Cassoviensis, AACass), *Parochialia*, Župčany, fasc. B, f. 323r.

teológia nevysvetlila kresťanstvo veriacim v novej, zmenenej dobe, odcudzila sa vlastnému ľudu. Ďalším omylom bolo presvedčenie, že kresťanstvo patrí len do chrámu, alebo že je možné oddeliť náboženstvo od morálky. Príčinou slabej úrovne kňazstva bola nízka motivácia pri výbere kňazského povolania, ktorá sa neviazala na vysoké duchovné či intelektuálne ciele, ale zohľadňovala len materiálne (sociálne) okolnosti.²

Samozrejme, že slovenské dejiny poznajú viacero výnimiek, ktoré prekročili Lajčiakom definovaný tieň intelektuálnej lenivosti, pohodlnosti farskej izby, či okázalosti, slávnostnosti a dôležitosti kariérneho postupu. V tomto svetle možno lepšie porozumieť kňazovi Jonášovi Záborskému, jeho intelektuálnej hĺbke, skromnosti čo do pôsobiska, ale náročnosti k sebe a následne i k iným, odmietaniu a vyhýbaniu sa funkciám a titulom. Vysoké duchovné nároky zamerané na intelektuálnu, duchovnú, osvetovú, právnu, disciplinarizačnú formáciu prirodzene narazili na nepochopenie, nepriateľov, závistlivcov. Bol to znak pravosti a správneho smerovania jeho osobnosti. Popri službe cirkvi slúžil svojmu národu bohatým a pestrým kultúrnym vkladom do literatúry, knižnej kultúry, pretože vďaka vlastnej disciplinovanosti dokonale využil čas nielen na obnovenie zvereného farského zázemia, ale aj na tvorivé písanie.

Jonáš Záborský vstúpil do dejín slovenského národného hnutia a do slovenskej literatúry 19. storočia ako výrazná osobnosť,³ aj keď fyzicky „bol nízkeho vzrastu, tučný, územčistý, plných červených líc, vlasov už celkom bielych, veľkých belasých očí... Na prvý pohľad bolo v ňom vidieť typ pravého uhorského zemana, hoci bolo o ňom všeobecne známo, že je rýdzeho demokratického zmysľania.“⁴ Jeho význam pre rodnú krajinu je prezentovaný čestným pomenovaním prešovského divadla – jedného z najväčších na Slovensku – jeho menom. O tomto mužovi existuje bohatá bibliografia,⁵ ktorá sa začala písať od stého výročia jeho narodenia,⁶ pokračovanie prišlo v medzivojnovom období a potom osobitne v druhej polovici 20. storočia. Pamiatka na neho bola naposledy završená vydaním dovtedy nepublikovaného a nevidaného najmonumentálnejšieho slovenského diela 19. storočia *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatkov do časov Žigmundových*, ktoré vyšlo pri príležitosti 200. výročia narodenia. Jonáš Záborský bol osobnosťou, ktorej prínos a význam bol uznávaný v každej dobe.

² LAJČIAK, Ján: *Slovensko a kultúra*. Bratislava : Q 111, 2007, s. 125-143.

³ Porov. napr. ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry II (19. storočie a prvá polovica 20. storočia)*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1999, s. 140-144; *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, VI. zväzok T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 384-386; MIHÓKOVÁ, Mária: *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1995, s. 441-442; MAŤOVČÍK, Augustín a kol.: *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 371-372; *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Pašteka, Július (ed.). Bratislava : Lúč, 2000, stĺp. 1502-1504.

⁴ BOTTO, Július: *Jonáš Záborský. Náskres životopisný. Na 100-ročnú pamiatku jeho narodenia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinný spolok, 1912, s. 8.

⁵ *Jonáš Záborský a východné Slovensko 1812 – 1876 (Odporúčajúca bibliografia)*. Vojtko, Peter (zost.). Košice : Krajská knižnica Košice, 1972; *Jonáš Záborský. Personálna bibliografia. I. – III. zväzok*. Repčák, Jozef a kol. (zost.). Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 1975, XXIII + 217 s., 4 + 296 s., 95 s.; [HLEBA, Edmund]: *Jonáš Záborský 3.2.1812 – 23.1.1876*. Prešov : Okresná knižnica Prešov, 1992.

⁶ BOTTO, Július: *Jonáš Záborský*, 72 s.

Záborského pozostalosť bolo možné na začiatku dejín bádania nájsť v archíve Národného múzea v Prahe, kam sa dostala z Matice českej. Časť tejto pozostalosti bola pričlenená k inej časti pozostalosti v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine. Časť Záborského pozostalosti (písomnosti a knihy, aj keď len s vlastníkymi poznámkami) sa zachovala v budove rímskokatolíckej fary v Župčanoch, v Martici slovenskej v Martine, v Oddelení rukopisov a starých tlačí Knižnice Národného múzea v Prahe, vo Vlastivednom múzeu v Prešove. Vďaka tomu sa o ňom zachoval dostatok pramenných informácií.

Jonáš Záborský je známy predovšetkým ako spisovateľ. V tejto práci sa nebudeme venovať tejto výraznej oblasti jeho života, pretože je všeobecne známa a spracovaná. Pripomeňme len toľko, že popri beletrii, próze a dráme písal novinárske články, historické práce na vedeckej úrovni a publikoval aj svoje pôvodné kázne. Bol všestranným spisovateľom. Spoločensko-politická situácia Jonáša Záborského bola takisto dôkladne spracovaná.⁷ Cieľom tejto práce je doplniť málo známe miesto z jeho života, ktoré však bolo nosným, a bola ním jeho kňazská služba v katolíckej cirkvi, konkrétne v Košickej diecéze, a to predovšetkým podľa doteraz neznámych a nepublikovaných cirkevných prameňov. J. Záborský ako 30-ročný vstúpil do katolíckej cirkvi a vybral sa klerickou cestou, ktorá trvala ďalších 34 rokov. Ide o podstatnú a dôležitú časť jeho života, ktorá sa týkala rokov 1842/1843 – 1876, vymedzených Záborského konverziou a následnou kňazskou vysviackou a napokon smrťou. V klasickej pastorácii vystriedal jedno kaplánske miesto v Košiciach (1843 – 1850) a farské miesto v Župčanoch (1853 – 1876). Podstatná časť Záborského diela vznikla počas pôsobenia na župčianskej fare, no doteraz chýbalo zhodnotenie jeho pôsobenia ako katolíckeho kňaza.

Použitá a citovaná pramene pochádzajú z fondov Arcibiskupského archívu v Košiciach; nosnú časť k téme tejto knihy tvorí asi 700 fólií, ktoré reprezentujú primárne farnosť Župčany, sekundárne osobu farára Jonáša Záborského. Tieto dokumenty nepochádzajú z literárneho dedičstva, ktoré už bolo publikované v minulosti, ide o úradnú korešpondenciu týkajúcu sa farnosti Župčany a jeho farára v čase pôsobenia Jonáša Záborského. Väčšinu archiválií tvorí korešpondencia napísaná Záborským, žiadosti o finančné dotácie na opravy, rôzne hlásenia o priebehu rekonštrukcií, záverečné správy o ukončení rozličných etáp stavebných prác; časť prameňov tvorí niekoľko sťažností na Záborského, ktoré boli následne prešetrené, a tieto dokumenty poskytujú ďalšie vzácne informácie. Na základe týchto materiálov bolo možné napísať túto prácu ako sondu do jeho života, ktorá je súčasne klasickým príkladom bežného života katolíckeho kňaza Košickej diecézy a tradičnej vidieckej šarišskej farnosti v tretej štvrtine 19. storočia. Materiály súčasne ukazujú, ako fungovala správa Košickej diecézy za biskupov Antona Očkaiho (1839 – 1848), Jozefa Kunsta (1850 – 1852), dominantne Ignáca Fábriho (1852 – 1867), ale i Jána Pergera (1868 – 1876). V archíve Rímskoka-

⁷ Porov. LAZÁR, Ervín: *Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956; porov. *Biografické štúdie 8*. Rakús, Stanislav (zost.). Martin : Matica slovenská, Biografický ústav, 1978.

tolíkovej cirkvi, farského úradu v Župčanoch, sa nezachovali archívne z čias pôsobenia Jonáša Záborského, len niekoľko kníh, ktoré kedysi patrili Záborskému. Použité archívne pramene boli doplnené citáciami z autobiografických prác Jonáša Záborského zo zverejnenej korešpondencie a myšlienkami z prác, ktoré boli o ňom napísané.

Veľká časť prameňov pochádza z pera samého Záborského. Ich obsah možno pokladať za objektívny, pretože biskupi si všetky hlásenia okamžite preverovali prostredníctvom dekanov, dali sa informovať o priebehu prác, udalostí a javov, o vývoji problémov, kontrolovali záväzné nariadenia a opodstatnenosť použitia finančných prostriedkov. Neraz sa v týchto prameňoch nachádzajú aj bezprostredné spontánne reakcie alebo dlhodobé živé problémy, údaje o reáliách vtedajšej župčianskej farnosti, hovoria o starostiach i radostiach vidieckeho farára, ale aj o duchovnom rozmere, povinnostiach i právach farára a službe konkrétnym veriacim, vykresľujú osobitné postavenie katolíckeho duchovného medzi veriacimi a cirkevnou hierarchiou, dekanom a biskupom, hovoria o spirituálnom poslaní, ktoré síce bolo prvotne zamerané na duchovný cieľ, spásu duší, avšak realita života bola hlboko zakorenená v hmotnej biede, ľudskej obmedzenosti a duchovnej suchote Záborského súčasníkov, čo dokresľuje konkrétny historicko-sociálny kontext jeho existencie, jeho literárnej a kazateľskej inšpirácie. Práve na pozadí morálnej tmy vyniklo jeho svetlo, ktoré je pozoruhodné aj s odstupom storočí.

Pri Jonášovi Záborskom sa neraz uvádza – v súvislosti s (ne)pochopením literárneho diela – jeho povahová charakteristika, ktorá je interpretovaná ako „rozporuplná“, lebo organicky nezárasla so šarišským prostredím.⁸ Príčin môže byť hneď niekoľko: jednoduchá svojskosť vtedajšieho šarišského prostredia i absencia kultúry, akú poznal z urbanizovaného prostredia. Ako kňaz ani nemohol splynúť so svojím prostredím, najmä ak ho vnímal ako zaostalé, a napokon sám bol silnou osobnosťou, ktorá mala svoje skúsenosti, nadhľad a skúsenosť zo sveta. Na druhej strane Záborský predsa len šarišské prostredie prijal svojským spôsobom, pretože od roku 1858 vo vrcholnej fáze jeho literárnej tvorby⁹ reflektoval inšpirácie, ktoré mu poskytla vlastná farnosť.

Záborský mal jedinečnú skúsenosť, bol evanjelickým i katolíckym kňazom, kaplánom i farárom. V našich dejinách sa nájde málo osôb, ktoré zmenili vierovyznanie a ktorých príbeh poznáme hlbšie: Duchovný Jonáš Záborský prešiel od evanjelikov ku katolíkom v roku 1842, duchovný Jozef Podhradský (1823 – 1915) prešiel od evanjelikov k pravoslávny v roku 1863,¹⁰ je zdokumentovaný aj prechod laika Imricha Senka z Nového Mesta pod Šiatrom (Sátoraljaújhely) od katolíkov ku kalvínom v roku 1795.¹¹

⁸ Porov. LAZÁR, Ervín: *Jonáš Záborský*, s. 11.

⁹ LAZÁR, Ervín: *Jonáš Záborský*, s. 12, 45, 238.

¹⁰ IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana: *Od luteránstva k pravoslávniu: Prípady Jozef Podhradský*. In: *Národ – Cirkev – štát*. Ivantyšinová, Tatiana (zost.). Bratislava : Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy a Centrum pre európsku politiku – Historický ústav SAV, 2007, s. 41-48.

¹¹ AACass, Farnosť Košice-Dóm, *Historia transitus Emerici Senk de fide ex Religione Romano Catholica ad Ecclesiam vere Catholicam, ac ad Verbum Dei Reformatam cum adnexis*. Rkp. 1795, 170 s.

Svet devätnásteho storočia bol odlišný od dneška, preto boli v tejto práci vykreslené niektoré reálie podrobnejšie, aby bolo možné hlbšie pochopiť samého Záborského, jeho správanie, konanie, myslenie, reakcie, teda prirodzene ľudskú stránku života. Od Záborského ako od kňaza sa žiadalo len plnenie farárskych povinností na určenom mieste. Jeho duch sa však nedal obmedziť na niekoľkých veriacich v dvoch dedinkách. Po večeroch nielen rozmýšľal, ale aj rozjímal pod Kristovým krížom, a to nielen nad Božím slovom, nad Písmom, nielen nad tajomstvami katolíckej náuky (s prvkami dnešného ekumenizmu, ktorý mal na svoju dobu nádych nežiaduceho liberalizmu¹²), ale aj nad svojím životom, nad ovečkami zo svojho stáda, nad údelom Slovákov. Veľkosť jeho ducha počas dlhých večerov osvecovali sviečky, ktorých za tie roky museli byť tisíce; pri ich svetle boli popísané tisíce stránok papiera. Ostali len tie, a svedčia o tom, o čom bude reč nižšie.

Práca sa vo svojej podstate týka Jonáša Záborského ako pastoračného kňaza, aj keď sekundárne bolo nemožné nedotknúť sa všestrannosti jeho ducha. Práca je rozdelená na štyri kapitoly. Prvá kapitola nazvaná *Predžupčianske obdobie a vymenovanie do Župčian* sa týka obdobia do vymenovania za župčianskeho farára. Zachytáva Záborského pôsobenie v evanjelickej cirkvi a. v., konverziu ku katolíkom, obdobie v kňazskom seminári, ordináciu, informácie o pôsobení na nemeckej kaplánke v Košiciach a v redakcii Slovenských novín vo Viedni, okolnosti vymenovania do Župčian a zloženie farárskej prísahy. Druhá kapitola s názvom *Župčianske beneficium* je statická, opisuje reálie župčianskej farnosti, jednotlivé nehnuteľnosti, fundácie a práva, ich vznik, vývoj a podrobne opisuje opravy a prestavby, ktoré sa vykonali v Župčianoch za Jonáša Záborského. Tretia kapitola s názvom *Pravoty* je výpočtom sťažností a spisomnených krívd, ktoré pochádzali zo Župčian a priamo alebo nepriamo sa dotýkali Jonáša Záborského. Vďaka byrokracii sa zachovali vyšetrovania väčšiny sťažností, názory samého farára a dekanov na vznesené obvinenia. Štvrtá kapitola s názvom *Tišina oltárov* (termín je prevzatý od samého Záborského) sa venuje dynamickej stránke jeho pôsobenia vo farnosti, opisuje klasickú pastoráciu, udalosti, ktoré ju ovplyvňovali, cirkevné školy, lúpež na fare a napokon skon. Práca je doplnená chronológiou a slovníkom týkajúcim sa cirkevnej terminológie.

N. B. Mená, miesta, okolnosti, udalosti, situácie a príbeh zachytený v tejto práci je pravdivý. Týka sa udalostí, ktoré sa stali od konca 18. storočia do roku 1876, teda minulosti, od ktorej je časový odstup asi ôsmich generácií, počas ktorých došlo k zásadným zmenám príbuzenských vzťahov a sociálnej i spoločenskej situácie, takže nemožno spájať akýchkoľvek súčasníkov s vtedajšími obyvateľmi napr. na základe podobnosti mien alebo subjektívne komparovaných charakteristík. Základom vedeckej práce je pravdivosť a objektívnosť, ktoré sme chceli dodržať a necenzurovať ani zdanlivo nepríjemné skutočnosti. Napokon všetky informácie z necirkevných archívov už boli zverejnené a boli v nich načrtnuté aj konkrétne problémy aj s menami ich pôvodcov. Tento prístup má prispieť k pochopeniu osoby Jonáša Záborského a jeho farnosti. Jediný opodstatnený dôvod na porovnávanie sa ponúka pri literárnych postavách v jeho diele.

¹² Porov. LAZÁR, Ervín: *Jonáš Záborský*, s. 53.